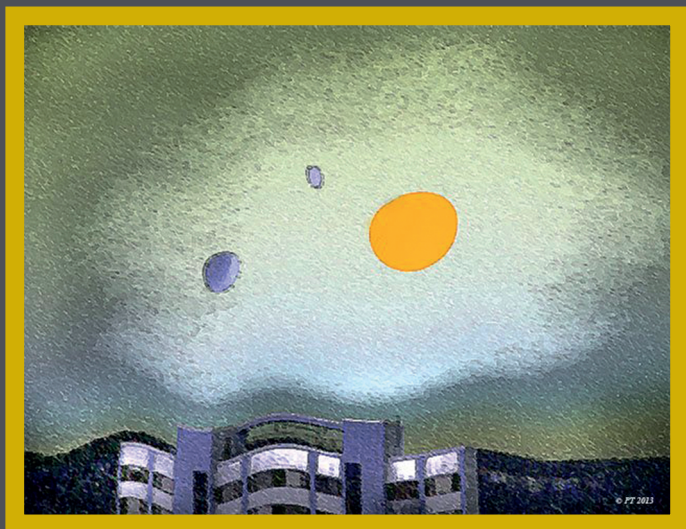

RIIKKA TANNER

KOKKOLA 1970

TEHTAAT JA KAUPUNKI

kustannustanner

FIL. MAIST. RIIKKA TANNER (s. 1949) on helsinkiläinen kirjailija. Hänen aiemmin aikaisemmin julkaistuja teoksiaan ovat *Linda kulkee keskellä tietä* (Tammi 2005) sekä yhdessä Tuula Lindin kanssa kirjoitettu *Käheä-ääninen tyttö* (Tammi 2009). Lisäksi Tanner on käsikirjoittanut lukuisia dokumenttielokuvia, kuten *Paikan henki* (1986), *Lenin-setä asuu Venäjällä* (1987), *Laila* (Laila Kinnusesta, 1988), *Rajamaa* (Helvi Juvosesta, 1989), *Työttömän pöytäkirja* (1994), *Haru* (Tove Janssonista, 1998), *Tove Euroopassa* (Tove Janssonista, 2004) ja *Trans-Amerika* (2013).

www.kustannustanner.fi

RIIKKA TANNER

KOKKOLA 1970

TEHTAAT JA KAUPUNKI

kustannustanner — Helsinki

Kiitos Kansan Sivistysrahastolle,
Koneen Säätiölle, Suomen tietokirjailijat ry:lle ja
Palkansaajasäätiölle tuesta.

© Riikka Tanner 2015
Taitto: Tom Backström
Kannen ulkoasu: Riikka Tanner ja Tom Backström
Kustantaja: BoD—Books on Demand, Helsinki, Suomi
Valmistaja: BoD—Books on Demand, Norderstedt, Saksa
ISBN 978-952-318-002-4

Paatuneina rationalisteina, kykenemättöminä tottumaan Kohtaloon tai näkemään siinä merkitystä, arvioimme itseme tekojemme keskipisteeksi ja uskomme luhistuvamme omasta vapaasta tahdostamme. Jos suuri kokemus tulee elämäämme, kohtalo, niin epätarkka ja abstrakti kuin se onkin, saavuttaa silmissämme aistimuksen aseman. Näin jokainen meistä astuu tapansa mukaan Irrationaaliseen.

—*E. M. Cioran*

SISÄLLYSLUETTELO

Lukijalle 9

1. Kun kaappi kaatuu 13
2. Tehtaat rannalla 18
3. Tehtaat käynnissä 26
4. Valta piilossa? 34
5. Viennin vaurastuttama kaupunki 43
6. Tuulahduksia 50
7. Vaara vasemmalta 60
8. Tasapainoilua ja eripuraa 75
9. Luokkataisteluhengen kohotusta 80
10. Mustat listat -tutkimus 86
11. Tiedotusvälinekohu 97
12. Yli-insinöörin iltapäiväpakkaset 113
13. Ympäristötuhoja 121
14. Lääkärin silmin 133
15. Hajoten ja halliten 140
16. Fakki-idioottien valta 145
17. Yli-insinöörin kevätpuristus 156
18. Korpilakkoilua 160
19. Kokkola 350 vuotta 169
20. Yli-insinöörin uudenvuoden aatto 178
21. Haidun kuolema 184
22. Aika, paikka ja politiikka 186
23. Jälkisanat 203

Lähteet ja kirjallisuus 209

Henkilöhakemisto 216

LUKIJALLE

Joulukuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1969 muutama muuttoa tekevä työmies löysi Outokumpu oy:n Kokkolan tehtaitten vanhalta korjaamolta satoja vanhoja yhtiön työntekijäkortteja, joihin oli merkitty silminnäkijöiden mukaan työntekijöitten poliittisia kantoja. Näistä käsin ja kirjoituskoneella kirjoitetuista muistiinpanoista syntyi *mustat listat* -skandaali, kun *Kansan Ääni* julkaisi ensimmäisen jutun epäilyttävistä papereista tammikuun 17. päivänä vuonna 1970. Löydön perusteella kävi ilmi, että erityisesti kommunisteja oli syrjitty. Tehtaan johtajana toimi tuolloin isäni Heikki Tanner (1918–1996), jota *Kansan Uutiset* nimitteli uutisissaan lapualaispatruunaksi.

Kohu metallurgisten tehtaitten ympärillä jatkui tiedotusvälineissä taukoamatta kaksi kuukautta. Asuin tuolloin jo Helsingissä. Olin asunut Kokkolassa koululaisena vuosina 1959–1968, enkä ollut enää paikalla skandaalin kiihkeinä aikoina.

Isäni ei puhunut kanssani *mustista listoista* skeptisiä sutkauksia kummemmin, mutta tiesin, että julkinen riepottelu oli loukannut häntä syvästi. *Mustat listat* eivät olleet askarruttaneet minua vuosikymmeniin, mutta silti pelkän Kokkola-sanan kuuleminen on aiheuttanut minulle aina epämääräisiä, hyvin voimakkaita häpeän tunteita. Konkreettisia muistikuvia minulla oli vain joistakin lehtiotsikoista.

Kun matkustin kesällä 2010 Kokkolaan, minulle kerrottiin, että *mustat listat* -kohua edelsi aikanaan vahva huhu, jonka mukaan tehtaitten perustamisesta lähtien kaupungin johtavat poliitikot olivat valikoineet tarkkaan, ketkä tehtailla saivat työskennellä. Valonarkaa toimintaa oli kutsuttu *miespörssiksi* ja *sielukaupoiksi*. Huhu alkoi kiinnostaa minua, provosoiduin siitä todella, ja tämä kirja, *Kokkola 1970 – tehtaast ja kaupunki*, sai alkunsa. Henkilökohtaisesti minua kiinnosti tietysti, miten isä oli sekaantunut kommunistien kortittamiseen. Halusin myös tietää, oliko ylipäättään ollut mitään tolkkua harjoittaa, jos huhu piti paikkansa, kyseenalaisin keinoin tämänkaltaista puoluekannatuksen kalastelua.

Mustat listat -kohu oli alusta asti valtakunnallinen eduskuntakyselyineen ja ministeriön tutkimuksineen. Siksi tapausta ei voi tarkastella irrallaan kansallisesta politiikasta ja ammattiyhdistysliikkeestä. Koin tarpeelliseksi ottaa myös selvää, millaisessa tehtaassa, millaisessa kaupungissa ja millaisessa Suomessa elettiin vuonna 1970. Vertasin valtakunnallisten toimijoiden vallan vaikutusta paikallisiin päätöksiin ja kaupunkilaisten elämään. Minua askarruttivat erityisesti seuraavat kysymykset: Elettiinkö Kokkolassa *mustien listojen* löytymisen aikoihin tyystin toisenlaista elämää kuin kylmän sodan, salaisen diplomatian, vahvojen puolueitten ja taistolaisuuden nousun aikaisessa Helsingissä? Miksi kommunistien syrjintä työhönotossa ei aiheuttanut ihmisoikeusliikehdintää radikaalin vasemmiston keskuudessa? Miksi suureksi skandaaliksi nostettu ja jopa perustuslakia ja YK:n ihmisoikeuksia loukanneet menettelytavat unohdettiin täysin kahden kuukauden julkisuuskampanjan jälkeen? Vain muutamia esittämiini kysymyksiä sain tyhjentäviä vastauksia, mutta kysymykset auttoivat jäsentämään aikakauden yleiseen ilmapiiriin vaikuttaneita tekijöitä.

Koska *mustien listojen* paljastumisesta on kulunut 2010-luvulla jo yli 40 vuotta, oletin että skandaaliin paneutuminen olisi vaivatonta eikä kenelläkään olisi enää syytä salata tapahtumien kulkua.

Olin väärässä. Miltei kaikki välittömästi tapausta koskevat alkupe-
räislähteet olivat yllätyksekseni kadonneet. Kokkolan *mustia listoja*
tutkineen kauppa- ja teollisuusministeriön tutkijalautakunnan
laajasta aineistosta oli jäänyt Kansallisarkistoon jäljelle vain tyhjä
kansio ja diaarioon punakynällä tehty merkintä *sal*. Tehtaitten
pääluottamusmiesten mapit vuosilta 1969–1970 olivat niin ikään
kadonneet. Kokkolan tehtaitten arkistoa vuosikertomuksia lukuun
ottamatta ei löytynyt – ehkä omistajavaihdosten takia? – Outo-
kumpu oy:n eikä Elinkeinoelämän eli ELKAN arkistoista Mikke-
listä. Ensimmäistäkään skandaalin nostattanutta epäasiallisin
merkinnöin varustettua henkilökorttia ei tullut lehtien eikä edes
ammattiosaston arkistoissa vastaan. Sain kuitenkin haastateltua
monia aikalaisia, joista osa halusi pysyä nimettömänä. Erityises-
ti luottamusmiesten kansioden puuttuminen (tai katoaminen)
pakotti minut spekulointeihin, oliko Kokkolassa sittenkin vielä
henkilöitä tai tiettyjä tahoja, ehkä tuon ajan paikallisten vaikutus-
valtaisten ihmisten jälkeläisiä, jotka eivät halunneet, että *mustia*
listoja sivuavia poliittisia juonitteluja tuodaan päivänvaloon.

Minun mielestäni aika on jo parantanut haavat. En lähtenyt
etsimään syntipukkeja enkä myöskään puhdistamaan isäni mai-
netta, vaan olin kiinnostunut saamaan selville tietoa (eri näkökul-
mien avulla) pienen kaupungin ja suuren tehtaan välisestä moni-
naisesta virallisesta ja epävirallisesta vuorovaikutuksesta. Kuka
ja mitä oli 1970-luvun alun valtakunnalliseksi kohutapaukseksi
kasvaneen poliittisen skandaalin taustalla?

Kokkola 1970 – tehtaat ja kaupunki on kirjoitettu arkistolähteiden,
henkilöhaastattelujen, aihetta sivuavien tutkimusten ja kirjallisuus-
den pohjalta. Osittain aineistohävikistä johtuen kuvaan yhtä lak-
koa, Metalliliiton toimitsijan Kokkolan vierailua sekä isäni tunteja
lähinnä päättelykykyä, kuvittelua ja omaa muistiani hyväksikäyt-
tään – tosiasioita unohtamatta.

Noudatan kirjassa *mustat listat* -skandaaliin liittyvän kerronnan osalta vuodenvuorokierroksen kronologiaa, ja seuraan henkilökorttien löytymistä, julkista käsittelyä, eduskuntakyselyä ja kauppa- ja teollisuusministeriön tutkintaa aikajärjestyksessä. Nämä jaksot on sijoitettu muun muassa Kokkolan Outokummun tehdasta, Kokkolan kaupunkia, tehtaista johtuvia ympäristöongelmia, valtion yritysten taloudellis-poliittista merkitystä ja insinööriä käsittelevien jaksosten lomalle.

Helsingissä toukokuun 31. päivänä 2015

Riikka Tanner

KUN KAAPPI KAATUU

Jo keväästä 1960 eli aivan tehtaitten alkuaajoista lähtien oli Kokkolassa ja Keski-Pohjanmaalla yleisemminkin kiertänyt huhu *miespörssistä*. Huhun mukaan Outokumpu oy:n työpaikkoja jaeltiin puoluepoliittisin perustein ja monenkirjavan puolueväen toimesta. Kaupungilla liikkuneen oletaman ja ”kansandemokraattisen tiedon” mukaan outoa liiketoimintaa harjoittivat – oikeistolaisten siunauksella, eräänlaisen asevelisopimuksen turvin – paikallisen SDP:n virallinen siipi ja vuonna 1959 sosialidemokraattien emopuolueesta irronneen TPSL:n jokunen nokkamies.

Epävirallista, ennakoivaa ja salaista työnvälitystoimintaa harjoitettiin huhun mukaan lauantai-iltapäivisin ja sunnuntaisin kirkonmenojen jälkeen eräässä omakotitalossa Suntin sillan pohjoispuolella. Kyseistä taloa saatettiin nimittää kauppahuoneeksi tai välitysliikkeeksi, ja siellä palkattiin terveitä maakunnan nuoria miehiä tehtaille töihin. Tätä reittiä pitkin tehtaille töihin päässeet olivat useimmiten keskipohjalaisista pitäjistä tulleita nuorukaisia, mutta tätä epävirallista rekrytointiväylää oli myös jokunen kaupunkilaismies onnistunut käyttämään.

Kun marraskuun viimeisenä päivänä vuonna 1969 Kokkolan metallurgisten tehtaitten korjaamon muuton yhteydessä trukki kaatoi konttorikaapin, huhu *miespörssistä* sai konkreettisia todisteita. Satoja henkilökaavakkeita levisi lattialle aamuvuorolaisten

hemmin näitä papereita pidettiin vakuuttavana todisteena siitä, että yhtiössä – ja ehkä jossain muuallakin? – sellaisia pidetään.

Sana lattialle levinneistä vanhoista henkilökorteista kiiri hitaasti korjaamolta muille osastoille. Omien korttinsa löytäjät ja muutamat muut vanhalla korjaamolla piipahtaneet eivät ensin ymmärtäneet, miten merkittävä heidän löytönsä oli. Lisäksi ilta-päivällä pääluottamusmies Viljo Asikainen neuvoi korjaamon väkeä aluksi vaikenemaan asiasta. Hän oli varovainen ja halusi tarkistaa, ettei sosialidemokraatit olleet virittäneet kommunisteille eduskuntavaaliensa. Näin ollen tieto löydetystä poliittisista korteista saavutti työhönotosta vastaavat vasta päivien päästä. ”Konttorin pataljoonaksi” kutsuttu neljän hengen ryhmä marssi sosiaalipääällikkö Uno Ekmanin johdolla korjaamon esimiehen huoneeseen vasta joulukuun neljännen päivän illalla. Ekman tiesi, millainen vaara kaapin kaatumisessa piili. Hän oli vastuussa koko tehtaan työhönotosta ja uumoili edessään lojuvien papereitten tietävän poliittisia hankauksia.

Skandaali syttyi hitaasti mutta paisui varmasti. Useimmat konttorin ja laboratorion työntekijät saivat tietää *mustat listat* -skandaaliksi ristitystä paperiläjästä Yleisradion TV-uutisten kautta tammikuun 18. päivän iltana. Näin poliittiset huomautukset henkilökorteissa alkoivat yhä tiukemmin kietoutua monien tehtailla töissä olevien mielissä aiemmin liikkuneeseen huhuun *miespörrsistä*. Moni alkoi ajatella, että poliittisilla mielipiteillä oli sittenkin todellista merkitystä siinä, ketä tehtaille otettiin töihin.

Huhupuheissa väitettiin tiukkaan, että epävirallisena ja salaisena työnvälittäjänä toiminut henkilö (kukaan ei maininnut nimeä julkisesti) oli haastattelutilanteessa vihjaissut omakotitalonsa pöydän ääressä painokkaasti aina hakijan kirjoittaessa henkilötietojaan hakemukseen, että työnhakija liittyisi, työpaikan saannin vastikkeeksi, työnvälittäjän ehdottoman, sopivan puolueen jäseneksi.

Käydessäni Kokkolassa kesällä 2011 kuulin kaupungilla, että aikanaan moni hakija oli tällaiseen epäviralliseen työtarjoukseen tarttunut mutta vain muutama oli asiasta myöhemmin puhunut. Elävien sielujen kauppiaista ei huudeltu ääneen eikä kirjoitettu lehtien yleisönosastoihin. Ja jos joku kaupankäynnistä jotain puhui, niin vasta lopetettuaan työt Outokummulla tai vasta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Puheiden mukaan Löytjä olisi puhunut asiasta Lotta-patsaan paljastusjuhliissa vuonna 2008, ja tuolloin paikalla ollut epäilijä olisi kyseenalaistanut myös tämän huhun todenperäisyyden. Eikä puheista suuntaan tai toiseen sen enempää välitetty. Kuka nyt olisi jaksanut pohtia tai arvioida millään tavalla tarpeelliseksi purkaa naftaliiniin pakattua, miltei kaikkien unohtamaa, vanhaa huhua. *Miespörssistä* ei toiminnan arkaluonteisuuden vuoksi vaihdettu paljon tietoja ennen eikä nyt. Arkaan aiheeseen liittyvä vähäinen todistusaineisto on pysynyt puoluepoliittisten sisäpiirin salaisuutena.

Miespörssin kaupunginpuoleisen päällikön arvellaan olleen eräs kaupunginhallituksen jäsen, apuvälittäjiksi arvuuteltiin muutamia kaupunginvaltuuston jäseniä tai muita tärkeitä erilaisten puolueosastojen vastaavia. Tehtaan päässä, tarkemmin sanottuna konttorissa, työskentelivät nimetyt ja epävirallisia kontakteja hoitavat vastuuhenkilöt, joita kutsuttiin *miespörssin* meklareiksi.

Kokkolan Outokummun *mustien listojen* varsinaiset pitäjät, kommenttien kirjoittajat ja plus- ja miinusmerkkien tilastoijat, eivätkä tehtaan ulkopuoliset, epäviralliset työnvälittäjät koskaan paljastuneet. Vaikka *Kansan Äänen* toimitus sai vihiä henkilökaavakkeitten löytymisestä heti kaapin sisuksen löytöpäivänä joulukuun alussa, ensimmäisen jutun syrjinnästä lehti julkaisi kuitenkin vasta tammikuussa 1970. Lehden toimitussihteerin Tapani Elglandin mukaan toimitus halusi varmistua

OUTOKUMMUN Kokkolan tehtaat olivat ympäristön tuhoajina aikansa Talvivaara. *Kokkola 1970—tehtaat ja kaupunki* on kertomus kaupungin asukkaiden tunnelmista ja tapahtumista. Tehtailla tehdään ihmis-oikeus ja ympäristörikoksia. Mutta rangaistaanko ketään? Outokummun Kokkolan tehtaan johtajalla, **Heikki Tannerilla**, on lapualaispatruunan rooli. Onko hän osallistunut poliittiseen syrjintään ja ihmisoikeuksien poljentaan?

Kylmän sodan aikainen Keski-Pohjanmaa elää suurten muutosten aikaa, ja lukija pääsee aikamatkalle vuoden 1970 Pohjanlahden rannikolle. Ykspihlajan edusta satamineen, lakkoineen ja asukkaineen tulevat myös tutuiksi.

Kokkola 1970—tehtaat ja kaupunki on kuvaus 350-vuotisjuhlavuottaan viettävästä kaupungista ja ajasta, jolloin tervakaupungissa pelattiin köyhän miehen bridgen eli pidron maailmanmestaruuskisojen lisäksi poliittisia uhkapelejä.

”KOVAA PELIÄ KOKKOLASSA”

9 789523 180024

BoD
BOOKS on DEMAND